

SINTAKSA PADEŽA U GOVORU BOŠNJAKA ALBANIJE

SAŽETAK

U ovom radu istražili smo i ispitali tipične funkcije padežnih oblika i njihovo značenje u govoru Bošnjaka Albanije, koji su još prije više od sto i pedeset godina napustili svoje matično hercegovačko područje te naselili prostor Albanije, sela Borak i Kodžas u neposrednoj blizini Drača. Ovaj rad donosi analizu sintaksičke upotrebe padeža u govoru Bošnjaka Albanije, koji predstavlja oazu istočnohercegovačkog dijalekatskog tipa sa svih strana okruženog albanskim jezičkim idiomom. Cilj rada je prikazati osnovnu sintaksičku strukturu padežnog sistema u ovom govoru s dijalekatskim specifičnostima koje se manifestiraju u svakodnevnoj upotrebi. Zabilježeno stanje u istraživanom govornom idiomu poredit ćemo sa stanjem u standardnom jeziku, ali i sa dosadašnjim sintaksičkim istraživanjima padežne problematike unutar bosanskohercegovačkih govornih tipova, čime će se steći uvid u još viši stepen ujednačenosti ovog govornog idioma kako sa standardnim jezikom tako i sa drugim bosanskohercegovačkim govornim tipovima. Stoga će ovaj rad pružiti uvid u način funkcioniranja i značenja padeža koji se upotrebljavaju za izražavanje prostornih, vremenskih ili kakvih drugih odnosa, te potencijalno i mogućnosti realizacije istih značenja različite padežne ili prijedložno-padežne konstrukcije.

Ključne riječi: Bošnjaci, Albanija, istočnohercegovački dijalekt, sintaksa, padeži, prijedložno-padežna konstrukcija

1. Uvod

Istraživanje sintakse padeža predstavlja važan, ali u dijalektološkim proučavanjima vrlo često zapostavljen segment, budući da je dijalektologija tradicionalno bila usmjerena prvenstveno na fonetsko-fonološke, morfološke i leksičke osobine govora. Upravo zbog te zanemarenosti sintaktičkog nivoa, analiza padežnih konstrukcija i njihovih funkcija u okviru narodnih govora

od izuzetne je važnosti za potpunije razumijevanje jezičkog sistema organskih idioma. Posebno su zanimljivi govori iseljeničkih zajednica, gdje se uslijed kontakta s drugim jezicima i izolacije od matičnog prostora mogu i javiti specifične promjene unutar gramatičkog sistema.

Govori Bošnjaka u Albaniji, selima Borak i Kodžas u blizini Drača, pružaju vrijedan primjer takvog jezičkog okruženja. Ova zajednica, koja je izvorno potekla s područja Hercegovine, već više od stoljeća i po živi u sredini gdje dominira albanski jezik, ali uprkos tome uspjela je očuvati svoj matični govor, koji prema svojim jezičkim osobinama pripada istočnohercegovačkom dijalektu. Takav govor sačuvan u izolaciji i istovremeno pod stalnim utjecajem albanskog jezika, omogućava uvid u to kako se padežni sistem ponaša u uvjetima jezičkog kontakta i kako se razvijaju specifične sintaksičke strukture u dijaspori.

Cilj ovog istraživanja je analizirati sintaksičku upotrebu padeža u govoru Bošnjaka u Albaniji, utvrditi tipične funkcije padežnih oblika i njihovo značenje, te ih uporediti sa stanjem u savremenom bosanskom jeziku, kao i s drugim bosanskohercegovačkim govornim tipovima. Na taj način nastojimo doprinijeti boljem razumijevanju stepena očuvanosti i ujednačenosti ovog govora na sintaksičkom nivou.

2. Metodologija istraživanja

Polazište ovog istraživanja nalazi se u oblasti dijalektološke sintakse, s posebnim naglaskom na analizu padežnog sistema u organskom idiomu kojim govore Bošnjaci u Albaniji. Dok je u tradicionalnim dijalektološkim studijama pažnja bila prvenstveno usmjerena na fonetsko-fonološki, morfološki i leksički nivo, sintaksički nivo — a naročito sintaksa padeža — često je ostajao u sjeni. Ovakav pristup zasnivao se na stavu da je sintaksa univerzalnija i manje podložna varijacijama u poređenju s drugim jezičkim nivoima, a što inače i važi za bosanskohercegovačke govore jer kako tvrdi Baotić (2012: 209): “... u domeni sintaksičke problematike u narodnim govorima malo je toga što nije našlo mjesta u normi standardizirane štokavštine, tj. hrvatskom, srpskom i bosanskom književnom jeziku.” Međutim, savremena istraživanja sve više ističu značaj sintakse kao ravnopravnog jezičkog nivoa, jer ona odražava dubinske strukture i mehanizme organizacije govora te pruža uvid u procese jezičke promjene i stabilnosti. U ovom radu padež se ne posmatra samo kao morfološka kategorija, već prvenstveno kao sredstvo za izražavanje sintaksičkih odnosa među riječima i rečeničnim članovima. Posebna pažnja posvećuje se funkcijama

koje padežni oblici ostvaruju u govoru Bošnjaka Albanije, kao i načinu na koji se ti oblici koriste u svakodnevnoj komunikaciji.

Metodološki, istraživanje se temelji na terenskom radu koji je obuhvatio snimanje i transkripciju spontanih govornih iskaza pripadnika bošnjačke zajednice vodeći računa o dobi, spolu, zanimanju, obrazovanju i sl. Analiza je sprovedena prema upitnicima za istraživanje bosanskohercegovačkih govora, ali i drugih radova koji su imali za cilj ispitivanje jezičkih osobina u dijalektima.¹ Zabilježeni padežni oblici i njihove funkcije upoređeni su sa stanjem u bosanskom jeziku, ali i s relevantnim opisima padežne sintakse drugih bosanskohercegovačkih govora. Posebna pažnja posvećena je slučajevima u kojima se isto značenje može izraziti različitim padežnim ili prijedložno-padežnim konstrukcijama. U takvim situacijama ukazano je na one oblike koji se u zabilježenom govoru javljaju češće i koji se pokazuju kao funkcionalno dominantni u svakodnevnoj upotrebi. U nastavku rada prezentirat ćemo prikupljenu građu, s ciljem detaljnog prikaza sintaksičke upotrebe padežnih oblika u govoru Bošnjaka Albanije.

3. Genitiv

3.1. Genitiv bez prijedloga

3.1.1. Posesivni genitiv

S obzirom na to da se genitiv smatra padežom kojim se izražava posesivnost (pripadnost), ovdje ćemo najprije govoriti o načinima na koji se iskazuje posesivni odnos u ovom govoru.

Kada se želi označiti pripadanje, porijeklo ili poticanje u govoru Bošnjaka Albanije, ono se izražava genitivom na tri načina: besprijedložni posesivni genitiv,² posesivna genitivna konstrukcija s prijedlogom *od* koja je po frekvenciji

- 1 Kao osnovni instrument u ovom istraživanju korišten je *Upitnik za ispitivanje bosanskohercegovačkih govora* (1976), koji je izrađen u Institutu za jezik i književnost u Sarajevu za potrebe projekta *Bosanskohercegovački dijalekatski kompleks – sinhronijska deskripcija i odnos prema standardnojezičkom izrazu u BiH*. Sastavili su ga tadašnji stručnjaci za dijalektologiju: akademik Jovan Vuković, Dalibor Brozović, Asim Peco i Dragomir Vujičić. Pored ovog upitnika poslužili su nam i radovi Milke Ivić “Kvestionar za upotrebu padeža u savremenom srpskohrvatskom jeziku” (1971) i “Repertoar sintaksičke problematike u srpskohrvatskim dijalektima.” (1963).
- 2 Sintaksičku strukturu sintagme posesivnog genitiva, u kojoj se kao zavisni član pojavljuje supstantivna riječ u genitivu koja označava pripadanje glavnog člana tom zavisnom članu (Mihailo Stevanović 1986 II: 175), a to značenje s funkcionalnog stanovišta popunjava poziciju nekongruentnog atributa uz najčešće konkretne imenice (Jahić et al. 2000: 298),

u većoj mjeri zastupljena od prijedložno-padežne konstrukcije *u* + genitiv koja se inače javlja sporadično.³ U nastavku su navedeni primjeri koji ilustriraju upotrebu besprijedložnog posesivnog genitiva, kojim se u ovom govoru iskazuje prava posesivnost (pripadnost):

Besprijedložnim posesivnim genitivom u ovom govoru iskazuje se prava posesivnost:

b'io poslānik demòkratskē strānkē, b'io ðirektor òsnovnē škòlē, Fíco je prēdstāvnik nāšēg udruženja, d'ugo je već m'uhhtar nāšēg sēla

Ovakva konstrukcija predstavlja relativno živ i korišten način izražavanja posesivnog odnosa u govoru Bošnjaka Albanije, a ujedno i najbliže odgovara upotrebi posesivnog genitiva u standardnom jeziku. Frekventnost i funkcionalna postojanost svjedoče o visokom stepenu očuvanosti obrazaca za izražavanje posesivnosti, budući da on u potpunosti odgovara načinu na koji se ovaj odnos iskazuje i u narodnim govorima na bosanskohercegovačkom terenu, ali i u standardnom jeziku. Ovdje valja napomenuti, što je i ranije u radu istaknuto, da dosadašnja istraživanja bosanskohercegovačkih govornih tipova nisu bila usmjerena na detaljnije proučavanje sintaksičkih pojava, pa ovaj aspekt nije bio u središtu analize, što naročito vrijedi za govorno područje s kojeg potječu Bošnjaci. Ipak, u okviru pojedinih opisa sporadično su zabilježeni i određeni sintaktički fenomeni koji mogu biti relevantni za poređenje s istraživanim iseljeničkim govorom. Ti podaci, iako fragmentarni, ipak mogu poslužiti kao polazna osnova za poređenja sintaksičkih osobina kako ovog, tako i budućih istraživanja.

Genitivom bez prijedloga ovdje se izriče posesivnost sintagmatske veze između imena i prezimena:

*òdmāh p'ored p'uta je restòrān "B'òsna" M'ustafē Jāmakovićaòvō je k'uća Ālijē T'ükura; òvō je restòrān "S'arajevo" H'ájrē Mičijevića; u K'òžasu je p'òmpa M'újē Š'ikca;
s'īn Smájē Dizdára je u Slòvēniji*

u ovom istraživanju analizirali smo s ciljem utvrđivanja njenih formalnih i funkcionalnih osobina u istraživanom iseljeničkom govoru.

3 O genitivnoj konstrukciji s prijedlozima *od* i *u* više će biti riječi u odjeljku genitiv s prijedlozima.

Asim Peco (2007a: 254) navodi da se u govoru istočne i centralne Hercegovine za označavanje pripadnosti porodicama na *-ić*, umjesto posesivnog pridjeva upotrebljava genitiv jednine prezimena. Posesivnost se iskazuje na ovaj način i u drugim bosanskohercegovačkim govorima.⁴

Značenje posesivnosti u govoru Bošnjaka Albanije najčešće se iskazuje posesivnim pridjevom i to kao mnogo zastupljeniji i konkurentniji oblik u odnosu na posesivni besprijedložni genitiv i prijedložno-padežnu konstrukciju *od + genitiv*:

jèsi li vīdio Fīkretov hòtel; Ibráhimova ženáza je u nèđelū, Rémzina zđova je nègova žena; Ėnverovo vrijeme bilo je tēško; Hájrov sīn je za mòjòm ščèrkòm; Lílina kòza ũlegla u bášču tē nèvjestē

Upotreba posesivnih pridjeva u istraživanom govoru izuzetno je produktivna i frekventna, tako da u velikoj mjeri potiskuje upotrebu genitiva u izražavanju posesivnosti. Upravo zbog toga, posesivni pridjev se uočava kao primarno sredstvo za označavanje pripadnosti u govoru Bošnjaka Albanije. Baotić (2012: 179) na osnovu provedenog istraživanja sintaksičke problematike bosanskohercegovačkih govora konstatira: "Za nju se može reći da je jedina uobičajena na cijelom području." Ovakvo zapažanje potvrđuje da upotreba posesivnih pridjeva predstavlja stabilnu i općeprihvaćenu osobinu bosanskohercegovačkih govornih tipova, koja je očuvana i u istraživanom iseljeničkom govoru.

Genitiv kojim se obilježava odnos dio – cjelina, s partitivno-posesivnom semantikom u ovom govoru prema prikupljenoj građi izražava se na dva načina. Besprijedložni genitiv je nešto rjeđe bilježen:

okolīna Dráča, nà vrh bŕđa, ũšila űvicu hālinē

4 Prema Petroviću (1973: 132), u Zmijanju se bilježe primjeri s posesivnim pridjevom. Posesivnost je iskazana pridjevom i u zapadnobosanskim ijekavskim govorima (Dešić 1976: 278). Izražavanje posesivnosti kada je u genitivu sintagma od imena i prezimena koristi se i u sjevernoj i sjeveroistočnoj Bosni (Baotić 1985: 343). U govoru starosjedilaca bosanske Posavine zabilježeni su ovakvi primjeri (Baotić 2012: 41). Prema Brabecu (2012: 138), u govoru tuzlanske oblasti javljaju se slični primjeri. Bulić (2013: 245) navodi da se u tešanjско-maglajskom kraju posesivnost iskazuje prisvojnim pridjevom od osobnog imena u genitivu bez prijedloga. I u živiničkom kraju genitivom bez prijedloga iskazuje se posesivnost sintagmatske veze imena i prezimena (Bulić 2014: 173). U zeničkom govoru zabilježeni su primjeri slične upotrebe (Arnaut 2017: 163).

Ovakva konstrukcija pokazuje da se partitivno-posesivna semantika u ovom govoru povremeno ostvaruje i bez prijedloga, ali znatno češće za iskazivanje ove semantike u upotrebi je prijedložno-padežna konstrukcija *od* + genitiv, v. t. 2.2.1.

3.1.2. Slavenski genitiv

Za razliku od većine bosanskohercegovačkih govora u kojima je potvrđeno mnoštvo primjera upotrebe slavenskog genitiva (up. Karavdić 2019: 456), u istraživanom govoru ovakvi primjeri nisu brojni. Negirani prijelazni glagoli tek sporadično ostvaruju dopunu u slavenskom genitivu:⁵

némam já brôja; nēmôj mu rûkû vézati; nîje završio škôlê; nîsu mi dâli ni đînâra

Kako se iz navedenih primjera može vidjeti, genitiv s objekatskim značenjem javlja se isključivo u negiranoj formi rečenice, ali se takvi primjeri javljaju sporadično. U prilog ovoj konstataciji ide i činjenica da se dopuna redovno javlja u akuzativu uz glagole koji nisu negirani. Uz ovo treba napomenuti i njegovu slabiju distribuciju, što je pokazatelj da slavenski genitiv u govoru Bošnjaka Albanije nema produktivan status kakav ima u većini bosanskohercegovačkih govora, gdje se znatno češće javlja.⁶

3.1.3. Temporalni genitiv

Temporalni besprijedložni genitiv se javlja i u ovom govoru, ali je sveden na imenice ženskog roda *godina*, *noć* i *večer*, pri čemu se uz njih neizostavno pojavljuju i obavezni determinatori *jedne*, *ove*, *prošle*, *svake*, koji služe kao prateći morfološki pokazatelji ovog oblika.

5 U gramatikama se za slavenski genitiv navodi da dolazi uz zanijekane prelazne glagole, da je zamjenjiv akuzativom bez promjene značenja te da je, zbog rjeđe upotrebe, stilski obilježen (Maretić 1963: 570; Jahić et al. 2000: 378; Silić i Pranjković 2007: 202).

6 Češći je u upotrebi od akuzativa u zapadnobosanskim ijekavskim govorima (Dešić 1976: 278). U Tuholju se slavenski genitiv upotrebljava češće od akuzativa u funkciji objekta uz odrične prelazne glagole (Halilović 1990: 335). Tako je i u ekavsko-jekavskim govorima tešanjsko-maglajskog kraja, s tim da Bulić (2014: 244) navodi da se zna javiti dopuna u genitivu i kad glagol nije negiran. U zeničkom govoru genitiv u funkciji objekta javlja se i uz odrične i uz ostale glagole (Arnaut 2017: 162). Tako je bilježio i Petrović (1973: 130) u govoru Zmijanja. Bulić (2014: 172) navodi da je u živiničkom kraju češća dopuna u slavenskom genitivu uz odrične prelazne glagole.

bìo nàm je pròšlè nòci, jèdnè nòci nèšto pùče; òvè gòdinè smo pòsijali kàvadu; pròšlè gòdinè smo bìli u Hèrcegovini; svàkè sùbotè ðèca dóđu u mèjtef; tè vèčeri bìla nàs pùna kùća

Navedeni primjeri ukazuju na to da je temporalni genitiv u govoru Bošnjaka Albanije stabilna i funkcionalna kategorija, koja se javlja isključivo u ustaljenim leksičko-gramatičkim strukturama s navedenim imenicama, uz obaveznu prisutnost determinatora kao formalnih obilježja ove konstrukcije. Slični su primjeri zabilježeni i u drugim bosanskohercegovačkim govorima, o čemu je Baotić (2012: 176) iznio slična zapažanja, navodeći upotrebu genitiva bez prijedloga, ali uz javljanje determinatora uz imenice tipa *dan* i *noć*.

3.2. Genitiv s prijedlozima

I u ovom govoru će upotreba prijedloga uz genitiv povećati broj mogućih značenja u odnosu na ona koja nam nudi besprijedložni genitiv, kako je to inače i u standardnom jeziku. To se naročito odnosi na genitiv, koji se češće nego drugi padeži pojavljuje uz različite prijedloge.⁷

3.2.1. Genitiv s prijedlogom od

Prijedlog *od* i u ovom govoru, kao i u standardnom jeziku, označava odvajanje, razdvajanje ili udaljavanje od pojma koji je izražen imenom u genitivu. Od mnogobrojnih primjera koji su pronađeni kao potvrda, budući da je situacija jednaka u standardnom jeziku, kao ilustracija navodi se samo nekoliko:

odbijali mi od plácè; odmàkni se od fànurè; odvòjio se od òca; òtišò òt kućè

Ovakvo značenje genitivne konstrukcije s prijedlogom *od* rijetko je zabilježeno u opisima drugih bosanskohercegovačkih govora. Odsustvo takvih informacija u dosadašnjim opisima drugih bosanskohercegovačkih govora vjerovatno je posljedica činjenice da prethodna istraživanja nisu bila primarno usmjerena na sintaksički nivo analize.

7 Palić (2016: 9) navodi: “Najprije, genitiv po sebi među ostalim padežima izdvaja po svojoj izrazitosti i značenjskoj i strukturnoj (funkcionalnoj) složenosti i slojevitosti. Osim toga, broj prijedloga s kojima taj padež ulazi u konstrukcije apsolutno je neusporediv ne samo s brojem prijedloga uz bilo koji drugi padež nego on višestruko premaša ukupan broj prijedloga koji stoje sa svim drugim zavisnim padežima.”

U ispitivanom govoru bilježili smo i posesivnu genitivnu konstrukciju s prijedlogom *od* kada se želi iskazati rodbinski odnos:

od májkinōg bràta šćêr; od šćêrkê mi je tô sîn; òvō mi je sîn od sèstrê; mùž od Emínê; dòđê mi često od tètêkê šćêr

Ovakav način izražavanja posesivnosti, putem genitivne konstrukcije s prijedlogom *od*, u ispitivanom govoru pojavljuje se rjeđe u odnosu na upotrebu posesivnog pridjeva, ali je nešto učestaliji u odnosu na besprijedložni genitiv. Njegova funkcija ograničena je pretežno na iskazivanje rodbinskih odnosa, pri čemu konstrukcija ima jasno profiliranu semantičku ulogu u okviru sistema sredstava za označavanje pripadnosti. Za govorno područje s kojeg potječu Bošnjaci Albanije, Peco (2007a: 349) navodi da se genitiv s prijedlogom *od* u tom idiomu upotrebljava kao funkcionalni ekvivalent posesivnog pridjeva. Slična upotreba konstrukcije *od + genitiv* potvrđena je i u drugim istraživanim govorima⁸, što dodatno pokazuje da je riječ o mogućem, iako sporednom, sredstvu za izražavanje posesivnosti.

Ovdje imamo i primjera u kojima se konstrukcijom *od + genitiv* označava početna tačka nekog vremenskog razdoblja⁹:

pōčêť cemo od dècembra; ráđili smo tô od ònog vâkta; ráđio sam od trínês gōđinâ

Ovi primjeri pokazuju da se konstrukcija *od + genitiv* u istraživanom govoru koristi i za označavanje početne tačke vremenskog intervala, čime ostvaruje i temporalno značenje.

U ovom govoru bilježili smo i uzročno značenje izraženo konstrukcijom *od + genitiv*:¹⁰

8 Petrović (1973: 135) za govor Zmijanja bilježi 'obične' posesivne konstrukcije tipa: *brat od moje žene*. Baotić (1983: 158) nalazi slične konstrukcije u ikavskošćakavskim govorima derventskog kraja: *od Ante sin*. U govoru starosjedilaca bosanske Posavine bilježeni su ovakvi primjeri (Baotić 2012: 48).

9 Palić (2016:88) smatra da prijedlog *od*, koji se široko upotrebljava u semantičkoj sferi temporalna, kodira početak nekog procesa smještena na linearnu vremensku os. Odvijanje procesa predočava se kao njegovo udaljšavanje, odmicanje od početka. A početak, s obzirom na to da služi kao nespecificirana referencijalna tačka, može biti vremenski lokalizator bilo kojeg tipa: općevremenska jedinica.

10 Stevanović pod ovom prijedložnom-padežnom vezom razlikuje uzrok voljne, organizovane radnje kojoj je podstrek u osobini, stanju, raspoloženju ili osjećanju subjektovu... ali navodi i da ima istih tih momenata kada se tom konstrukcijom označava uzrok nevoljnih proces...

dāhtala od zīmē; pjān od rākiĵē; pjēvala od rādosti; ūmōran od rāda; ūmrō od strūjē

Ovakvim primjerima pokazuje se da konstrukcija *od + genitiv* u ispitivanom govoru funkcionira i kao sredstvo za izražavanje uzročnih odnosa, pri čemu genitiv označava neposredni uzrok stanja ili radnje.

3.2.2. *Genitiv s prijedlogom do*

U istraživanom govoru najviše je primjera prijedložno-padežne konstrukcije *do + genitiv* u funkciji odmjeravanja krajnje granice kretanja, odnosno označavanja mjesta gdje će neka radnja biti završena:

kād smo ošli do tōg grāda; stiĵli sa brōdom do Dūbrōvnika; svē hōdali do rijékē

Ovi primjeri pokazuju da se konstrukcija *do + genitiv* u ispitivanom govoru dosljedno koristi za označavanje krajnje tačke kretanja, čime ostvaruje svoju osnovnu prostornu funkciju i u potpunosti odgovara upotrebi koju ima u standardnom jeziku, ali i u nekim bosanskohercegovačkim govorima.¹¹

Mjesni odnos orijentacionog tipa u ovom govoru može se iskazati konstrukcijom *do + genitiv*:

kūća mu je do pūta; nāše je svē do plōta

Ovakvi primjeri upotrebe genitiva s prijedlogom *do* rijetko se spominju u opisima drugih bosanskohercegovačkih govora, izuzev zapažanja Baotića (2012: 44) koji ih bilježi u govoru bosanske Posavine. Budući da navedena konstrukcije nije strana ni standardnom bosanskom jeziku, pretpostavljamo da je opisana upotreba prijedloga *do* postojala i kako i na širem bosanskom govorno području, tako i u matičnom govoru, a što se može dodatno istražiti i, po svojoj prilici, još uvijek provjeriti u budućim istraživanjima narodnih govora u Bosni i Hercegovini.

te se označava još i uzroci svjesnih i, organiziranih radnji, koje se označavaju aktivnim glagolima (Stevanović 1986: II: 220). Palić (2016: 224) također navodi uzročno značenje.

11 Baotić navodi primjere ovakve upotrebe u govoru starosjedilaca bosanske Posavine (2012: 44).

3.2.3. *Genitiv s prijedlogom kod*

Upotreba ovog prijedloga u ovom govoru, kao i u standardnom jeziku, dosta je široka i pokriva brojna značenja i različite službe.¹² U istraživanoj građi zabilježeno je dosta primjera s konstrukcijom *kod* + genitiv za označavanje lica kao cilja kretanja. Ova upotreba je jako frekventna te je gotovo u potpunosti potisnula tzv. ciljni dativ.

*dòlazili su kòt nās; ići ćemo kot đecē u Itāliju; kòt nās dódoše pŕvė televīzijē;
òdēm često kòt tetkē, òtišao je kot dđktora*

Ovakva upotreba konstrukcije *kod* + genitiv česta je i u drugim bosanskohercegovačkim govorima.¹³ Ovdje, međutim, treba napomenuti da se u govoru Bošnjaka Albanije u istom značenju pojavljuju i konstrukcija *kod* + genitiv i konstrukcija *kraj* + genitiv, v. t. 2.2.11. Te dvije konstrukcije funkcioniraju kao međusobno konkurentne varijante za izražavanje istog prostornog odnosa, pri čemu konstrukcija *kod* + genitiv pokazuje nešto viši stepen frekvencije u odnosu na konstrukciju *kraj* + genitiv.

U govoru Bošnjaka Albanije prijedlog *kod* vrlo se često upotrebljava u značenju prijedloga *u*. Najčešće se u ovoj službi prijedlog *kod* javlja uz imenicu *kuća*, pri čemu je njome određeno mjesto gdje se odvija neka radnja ili se nešto zbiva. Potvrde su mnogobrojne, ali ćemo radi ilustracije navesti samo dio primjera:

kòt kućē se odmárām; kòt kućē glèdām sèriju; òsta mi čòjek kòt kućē

12 Palić (2016: 161–162) 161 je naveo sljedeća značenja ovog prijedloga: primicanje, dolaženje, dospijevanje, smještenost, vrijeme, uzrok, nedovoljan uzrok, temu (objekt), izvor, izvorište, adresat, cilj, agens, posjednika. Silić i Pranjković (2007: 213–214) spominju značenje posesivnosti i dopusnosti. Raguž (up. 1997: 125–126) navodi značenja blizine položaja, područja koje je pod vlasništvom ili nadzorom, suprotnosti ili dopuštanja i okolnosti.

13 Dominantna upotreba konstrukcije *kod* + genitiv potvrđena je u derventskom području (Baotić 1983: 157). Baotić (1985: 338) bilježi upotrebu ove konstrukcije i u govorima sjeverne i sjeveroistočne Bosne. Brabec (2012: 138) primjere ovakve upotrebe bilježi u govoru tuzlanske oblasti. Bulić (2013: 245) donosi primjere u kojima se cilj kretanja u tešanjsko-maglajskom govoru iskazuje konstrukcijom *kod* + genitiv. Halilović (1996: 213) navodi da je u govornim tipovima na području međuriječja Neretva – Rijeka dubrovačka frekventnija upotreba konstrukcije *u* + genitiv umjesto *kod* + genitiv, i to u funkciji označavanja mjesta na kojem se završava kretanje.

Trebakonstatiratidaseuistraživanimgovorimananobosanskohercegovačkom terenu uglavnom konstatira dominantna upotreba konstrukcije *kod + genitiv* u odnosu na *u + genitiv*.¹⁴

3.2.4. *Genitiv s prijedlogom iz*

U materijalu istraživanog govora ovaj prijedlog upotrebljava se kao i u standardnom jeziku, ali u istraživanom govoru nešto je suženija upotreba, pa smo samo bilježili adverbalni karakter ove konstrukcije, u kojoj se javlja uz ime lokaliteta, označavajući na taj na način mjesto odakle neko ili nešto potječe:¹⁵

kläk je dðšö iz Hèrcegovinë; mî smo iz Mostára; mòja màjka je dðšla iz Hèrcegovinë; nëno prézime je iz Stólca; Sálko je bïo iz Sàrajeva; pjèsne se pjèvale ònè iz Hèrcegovinë

Ovi primjeri pokazuju da se prijedlog *iz* u istraživanom govoru koristi u istoj osnovnoj funkciji kao i u standardnom jeziku, ali s nešto suženijom semantikom, jer se javlja gotovo isključivo u adverbijalnim konstrukcijama uz imena lokaliteta, pri čemu označava mjesto porijekla subjekta ili objekta. Inače semantika ove konstrukcije veoma je bogata.¹⁶

3.2.5. *Genitiv s prijedlogom oko*

I u ovom govoru situacija je slična kao i u standardnom jeziku, ali je semantika dosta sužena, odnosno u našoj građi nismo nalazili sve značenjske mogućnosti koje ima ova konstrukcija.¹⁷

14 Ovakva upotreba potvrđena je u derventskom kraju (Baotić 1983: 157) te u tešanjско-maglajskom području (Bulić 2013: 245). Za zapadnu Bosna i Zmijanje podaci iz monografija Milan Dešića i Dragoljub Petrovića nisu dostupni, ali je teško pretpostaviti da bi se eventualna zabilježena građa bitnije razlikovala od općeređ slike koju pružaju podaci iz Projekta (up. Baotić 2012: 167–168).

15 GR širi prostor (Palić 2016: 126).

16 Palić (up. 2016: 138–141) navodi sljedeća značenja: odmicanje, udaljavanje, odvajanje, smještenost, potjecanje, sastavni dio, vremensko potjecanje, sredstvo, uzrok, oblikovanje potjecanjem, tema (objekt). Silić i Pranjković (up. 2007: 206–207) konstatiraju sljedeća značenja: ablativ, kretanje, odvajanje, potjecanje, vrijeme, način, tvar, podrijetlo i područje kakve djelatnosti

17 Palić navodi sljedeća moguća značenja ove konstrukcije: primicanje, dolaženje, dospijevanje, promicanje, prolaženje, usmjereno kretanje, smještenost, vrijeme, cilj, tema (objekt), uzrok

Naime, prijedložno-padežnom konstrukcijom *oko* + genitiv označena je radnja koja obuhvata objekat sa svih strana:

òbišò je oko pòlã; oko kùćē smo sījali; òko rèsme je rèsmaluk; pòstavio plòt òko svòjē zēmłē

Ima primjera ovakve upotrebe i u drugim bosanskohercegovačkim govorima.¹⁸

Sporadično smo bilježili ovu prijedložno-padežnu konstrukciju koja se koristi kao dopuna glagolima *raditi*, *zabaviti*, a koje znače brinuti, uređivati:

màlo se oko cvijēća zàbavila; rádila nēšto oko kókā

Ovo značenje bilježeno je i u drugim govorima bosanskohercegovačke zone.¹⁹

U našoj građi imamo i jedan primjer s temporalnim značenjem konstrukcije *oko* + genitiv, čime se određuje približno vrijeme neke radnje:

oko pròlēća bi pòčiñali ráditi

Ovakva upotreba konstrukcije *oko* + *genitiv* u govoru Bošnjaka Albanije pokazuje da je njena semantička razuđenost u odnosu na standardni jezik znatno suženija, ali da su zadržane njene osnovne funkcije. Takva distribucija upućuje na djelimičnu redukciju značenjskog opsega ove konstrukcije, ali se ipak ne treba zanemariti njeno djelimično funkcioniranje u jeziku iseljeničke zajednice.

3.2.6. *Genitiv s prijedlogom s(a)*

U prikupljenom materijalu izuzetno je malo primjera upotrebe konstrukcije *s(a)* + genitiv. I u prijedložno-padežnoj konstrukciji s prijedlogom *s(a)* ostvaruje se inače svojstveno ablativno značenje genitiva:

nēšto ih ùbije, sa cábla òpanū; u Dráču smo sīšli z bròda

(Palić 2016: 240–241). Silić i Pranjković (2016: 212) spominju sljedeća značenja blizine, okruženosti, kružnog kretanja, približnog vremena, približne količine, cilja ili uzroka.

18 Baotić (1983: 159) navodi da u ikavskošćakavskom govoru u okolici Dervente ovom genitivnom konstrukcijom najčešće se pokriva ovo značenje. Također, Baotić (2012: 49) za govor starosjedilaca bosanske Posavine navodi da: "Prijedlog *oko* + genitiv, kao i šira forma *okolo*, najčešće se javlja u označavanju mjesta orijentacionog tipa.

19 Baotić (1983: 159) navodi nekoliko primjera ovakve genitivne konstrukcije sa značenjem predmeta zanimanja, djelatnosti. Bulić (2014: 247) bilježi ovakva značenja u tešanjско-maglajskom govoru.

Sporadično je zabilježeno i nekoliko primjera prijedložno-padežne konstrukcije *s(a)* + genitiv javlja se uz imenicu strana:

s ònē stránē je pût za žámiju z dēsne stránē ûđēš u Bòrak

Ovi primjeri pokazuju da je konstrukcija *s(a)* + genitiv u ispitivanom govoru sačuvana u vrlo ograničenom obimu i da se koristi gotovo isključivo u ustaljenim izrazima s izraženim ablativnim značenjem.

3.2.7. Genitiv s prijedlogom za

Genitiv koji dolazi uz prijedlog za označava vrijeme u kojem je trajala neka radnja u kojem se istovremeno dešavala i neka druga radnja:

za Ēnverova vākta nīsī smīo rēč; za vrijéme jugoslāvskē d□žavē nīsīmo se mògli žèniti iz Bosñē

Ovakvi primjeri pokazuju da konstrukcija *za* + genitiv u govoru Bošnjaka Albanije zadržali su ovu funkcionalne vrijednosti, pa se može kazati da u tom pogledu odgovara upotrebi zabilježenoj i u drugim bosanskohercegovačkim govorima.²⁰

Ovakvom konstrukcijom u govoru Bošnjaka Albanije govori se i kada se hoće označiti svrha:

Bògomi su bìli ù škòlu za trāktore; svāšta se sādilo štā je za jēla

Ova funkcija konstrukcije *za* + genitiv u našoj građi zabilježena je u ograničenom broju primjera, a i Baotić (2012: 177) konstatira njenu slabu rasprostranjenost u bosanskohercegovačkim govorima.

3.2.8. Genitiv s prijedlogom zbog, radi i porad

U istraživanom govoru prijedložno-padežnom konstrukcijom *zbog* + genitiv označen je uzrok neke pojave ili nekog stanja kako je inače i u standardnom jeziku.²¹

20 Baotić (1983: 158) bilježi vezu *za* + genitiv za označavanje trajanja radnje. Bulić (2013: 246) bilježi ovo značenje genitivne veze s prijedlogom *za*. Arnaut (2017: 163) bilježi primjere ovakve upotrebe u zeničkom govoru.

21 Govoreći o upotrebi uzročnih konstrukcija s prijedlozima *zbog*, *od* i *iz* u savremenom književnom jeziku, Milka Ivić (1954) utvrđuje osnovne uzročne situacije prema kojima u

nije ošō na pōsō zbog bōlesti; zbog trēšnjē, spāvāli smo u mākinjama

Ovdje se prijedlog *radi* uz genitiv isključivo koristi kada se želi označiti kakva namjera ili cilj određene radnje:

mōrām još fakūltēt zavŕšit radi pōsla

I u drugim bosanskohercegovačkim govorima slična je upotreba konstrukcije *zbog* + genitiv i *radi* + genitiv.²²

Prijedlog *porad* uz genitiv dolazi u slučajevima kada govornik iskazuje namjeru ili cilj:

*izvīni, mōrām nēšto zavŕšit porā sebe*²³

Primjeri iz istraživanog govora pokazuju da se konstrukcije *zbog* + genitiv, *radi* + genitiv i *porad* + genitiv funkcionalno razlikuju prema značenju koje nose – pri čemu *zbog* označava uzrok, a *radi* i *porad* namjeru ili cilj – te da njihova upotreba u govoru Bošnjaka Albanije u osnovi odgovara stanju zabilježenom i u drugim bosanskohercegovačkim govorima.

okviru aktivnog (= direktnog) uzroka razlikuje tip neposrednog izazivača i unutrašnjeg podstrekača. Za iste semantičke situacije kauzalne kategorije Radovanović (1977: 131) uvodi termine efektor, odnosno stimulator. Genitiv s općezročnim prijedlogom *zbog* danas je najčešći i najneutralniji način izražavanja uzročnog značenja prijedložno-padežnim izrazom (Silić i Pranjaković 2007: 218).

- 22 Petrović (1973: 135) za govor Zmijanja konstatira da se prijedlog *zbog* upotrebljava isključivo u uzročnom značenju..., ali da se u tom značenju još koristi i konstrukcija *radi* + genitiv. Kada se želi označiti cilj radnje u govoru Zmijanja koristi se konstrukcija s prijedlogom *raz* (Petrović 1973: 136). Dešić (1976: 183) spominje ovu konstrukciju *raz* + genitiv kao karakterističnu za zapadnobosanske ijekavske govore. Baotić (1985: 355) u govoru sjeverne i sjeveroistočne Bosne ima primjere ovakve upotrebe. Bulić (2013: 247) u govoru tešanjsko-maglajskog kraja napominje da veza *zbog* + genitiv označava uzrok, a *radi* + genitiv označava cilj. Također, napominje da ta značenja nisu izdiferencirana pa se veza *radi* + genitiv javlja i sa značenjem uzroka. Prema Buliću (2014: 173), u živiničkom govoru distinkcija između prijedloga *zbog* i *radi* nije u potpunosti očuvana, budući da se oba upotrebljavaju i u značenju uzroka i u značenju namjere.
- 23 Upotreba veze *porad* + genitiv zabilježena je isključivo u konstrukciji *porad sebe*, kojom govornik, uz izvinjenje, saopćava da mora obaviti nuždu. Zbog toga se navedeni primjer može smatrati frazeološki obilježenim, jer se ova prijedložna konstrukcija pojavljuje u ustaljenom izrazu koji nadilazi slobodnu sintaktičku upotrebu i funkcionira kao frazeološka jedinica.

3.2.9. Genitiv s prijedlogom osim

U našem materijalu imamo i primjere u kojima se našao ovaj prijedlog uz genitiv u značenju izuzimanja:

néma ništa na pênžeri òsim zâvjēsā; radi òn u fírmi svàki dān òsim nèđelē

U drugim bosanskohercegovačkim govorima ovo značenje je također zabilježeno.²⁴

3.2.10. Genitiv s prijedlogom preko

U istraživanom govoru nerijetko je zabilježena upotreba konstrukcije *preko + genitiv* s vremenskim značenjem, kojom se označava period u kojem se odvija određena radnja:

dódi nām preko lēta; nòsū preko zímē kād je hládno; prěko dāna mǎlo prilegnēm; preko lēta ròđē kùpinē; znā òn prěko dāna fino spávati

Ovom se konstrukcijom također označava i prostorni odnos, kada se ističe da se nešto nalazi s druge strane pojma u genitivu, koji služi kao orijentir:

Ālbānijo tāmō preko vòđē; preko púta je restòrān

Pored toga, konstrukcija *preko + genitiv* javlja se i u funkciji označavanja posredstva, pri čemu imenica u genitivu označava sredstvo putem kojeg se radnja ostvaruje:

čūjemo se preko mòbilnōg telefóna; dōsta sàznāmo preko televizijē.

Ovi primjeri pokazuju da konstrukcija *preko + genitiv* u govoru Bošnjaka Albanije ima nešto suženiji semantički raspon, što odgovara funkcijama koje ostvaruje i u standardnom jeziku. Ipak, treba naglasiti da se u lingvističkoj literaturi konstrukcija genitiva s prijedlogom *preko* opisuje kao sredstvo sa znatno širim opsegom upotrebe.²⁵

24 Prijedlog osim sa genitivom služi za izuzimanje i u govoru starosjedilaca bosanske Posavine (Baotić 2012: 50). Prema Buliću (2013: 249), u govoru tešanjско-maglajskog kraja zabilježena je upotreba genitivne konstrukcije s prijedlogom *osim*.

25 Tako Palić (up. 2016: 350–351) navodi: primicanje, dolaženje, dospijevanje, promicanje, prolaženje, usmjereno kretanje, smještenost, vremensko protezanje, sredstvo, posrednik, izvršilac, uzrok, nedovoljni uzrok, dodatak, element u nizu čega ili koga, količina, stepen, vrijednost koja se premašuje. Silić i Pranjković (up. 2007: 214–215) navode prekomjesnost,

3.2.11. Genitiv s prijedlogom kraj

U našoj građi frekventnija je konstrukcija *kraj* + genitiv u odnosu na konstrukciju *kod* + genitiv.²⁶ Koristi se za označavanje lica kao cilja kretanja:

jèsi li išō kraj Abduláha Kapetánovića; jèsi li bìo kraj Mújē Gúzīna

Zabilježili smo i primjere upotrebe konstrukcije *kraj* + genitiv sa prostornim značenjem gdje se misli na tačno određenu lokaciju:

dōšlo je dōsta stvārī talijānski krāj nās; imā li krāj vās hūrdē; pèche li se rākija krāj vās

Primjera upotrebe konstrukcije *kraj* + genitiv u našoj građi ima mnogo, a mi smo radi ilustracije naveli samo jedan manji dio.

3.3. Dativ

3.3.1. Besprijedložni dativ

Dativ bez prijedloga koristi se na način koji je identičan standardnom jeziku, što znači da su značenjska odstupanja ovog padeža u istraživanom govoru svedena na minimum.

Osnovno značenje dativa i u ovom govoru je izricanje namjene i davanja.²⁷ Ovdje je u te svrhe najčešće korišten glagol *dati*.

dāće ti vízu; dāli mēni nēgovu imōvinu; dāo dētetu klūčeve od āuta; dām jā kōmsijama; ispēčem jā pa dām i snāhi; jā ću ih sād nēmu dāti; mājka mōja nāmazala žēmom hlēb i dājē nēmu; òn je mēni nūdio kūću; òvū kūću smo nāpravili sīnu

nešto se nalazi ili kreće iznad drugog predmeta, pravac kretanja, vremensku protežnost, usporedno značenje ("više od") i uvjetovanost ili izuzimanje. Raguž (1997: 135). spominje značenje prelaženja u dodiru ili iznad neke površine po širini, zadržavanja na nekoj površini poprijeko, prelaženja na drugu stranu ili u položaj na drugoj strani, prekrivanje cijele površine ili vrijeme u trajanju.

- 26 Stevanović (up. 1986 II: 316) navodi da se sa osnovnim značenjem prijedloga *kod*, s njegovim značenjem odredbe mjesta u neposrednoj blizini pojma s imenom u genitivu vrlo često ima istovjetno značenje i prijedlog *kraj* s istim padežom.
- 27 Dativom namjene označava se predmet, često i osoba kojoj se nešto namjenjuje, a dolazi uz glagole koji označavaju davanje ili govorenje (up. Silić i Pranjković 2007: 219–220). Palić (up. 2010: 49). smatra da je dativ u bosanskom jeziku izgubio funkciju čiste namjene, a tu je ulogu na sebe preuzela konstrukcija *za* + akuzativ. Ekvivalent dativu namjene je dativ primaoca. Takav se dativ ostvaruje u ditranzitivnim konstrukcijama koje se obrazuju s glagolima koji pripadaju skupini glagola transfera.

Iako smo bilježili primjere posesivnog dativa, u ovom govoru nije često u upotrebi:

poréklo mu je bílo iz Bosnē; Mújo Gúzin i brät mu Rífo; žèna mu ùmrla pròšlè gòdinē; žèna mu je dòktorica; sìn mu tù rádi; žèna mu je zbhàbna; môm ròdäku sìn bìo u Ìtäliji; mòjòj snàhi sèstra bíla na kònaku

Ovi primjeri ukazuju na to da je posesivni dativ u govoru Bošnjaka Albanije funkcionalno očuvan, ali se javlja rijetko i sa nešto manjom frekvencijom nego što je to u drugim bosanskohercegovačkim govorima.²⁸

Označavanje kretanja ili cilja u konstrukcijama u kojima se koristi glagol kretanja nije naročito produktivan u ovome govoru. Takve konstrukcije vrlo često potiskuje, kako smo ranije potvrdili primjerima iz građe, vrlo konkurentna konstrukcija *kod* + genitiv, v. t. 2.2.3. U govoru se javlja kada se treba označiti usmjerenost ili kretanje u nekom pravcu:

käd dödēm küci; pñšò je restòranu; pñmičēmo se žámiji

Upotreba besprijedložnog dativa potvrđena je i u slučajevima kada je cilj kretanja lice:

išò sam dòktoru; pòtlé dódi nàmi; slàbo mi ko dödē

Primjeri ovakve upotrebe dativa poznati su i u drugim govorima bosanskohercegovačkog područja.²⁹

U građi je zabilježena i upotreba dativa iskusioca u obliku lične zamjenice *mi*, kada se javlja uz glagol biti:

nàmi je tēško bílo, fíno je nàmi; nàmi je svàšta preko glávē prèšlo

28 Vuković (1964: 60) bilježi primjere posesivnog dativa u govoru Žepe, dok ih Dešić (1976: 284) potvrđuje u zapadnobosanskim ijekavskim govorima. Halilović (1996: 214) navodi ovakvu upotrebu u području međuriječja Neretve – Rijeke dubrovačke, a Brabec (2012: 138) u govoru tuzlanske oblasti. Prema istraživanjima Baotića (2012: 59), posesivni dativ je frekventan u govoru starosjedilaca bosanske Posavine, dok ga Bulić (2013: 249) bilježi u tešanjско-maglajskom govoru. Arnaut (2017: 165) također donosi primjere ove konstrukcije u govoru Zenice.

29 Baotić (1983: 160) navodi primjere u kojima je cilj kretanja neko lice. Halilović (1990: 337) bilježi slične primjere i u govoru Tuholja. Brabec (2012: 139) bilježi slične primjere u govoru tuzlanske oblasti. Baotić (2012: 58) navodi primjere ovakve upotrebe u govoru starosjedilaca bosanske Posavine. Bulić (2013: 249) navodi potvrde ovakve upotrebe u govoru tešanjско-maglajskog kraja. Prema Buliću (2014: 174), u živiničkom kraju javljaju se primjeri ove upotrebe.

Primjeri ovakve upotrebe dativa rijetko su bilježeni u opisima drugih govora bosanskohercegovačkog područja, što se dijelom može objasniti time da se većina dosadašnjih istraživanja nije sistematski bavila ovim pitanjem, iako su pojedinačni primjeri zabilježeni u jednom od dostupnih istraživanja.³⁰ Pri tome valja napomenuti da se za ovu funkciju tradicionalno koristio naziv *subjekatski dativ*, dok se u savremenijoj literaturi češće upotrebljava termin *dativ iskusioca*.

Nije neobično u ovome govori čuti i oblik dativa lične zamjenice *ja* kada se pita ili konstatira srodstvo sa osobom o kojoj se govori.

Dativ se u ovakvim slučajevima često javlja uz glagol *doći*, kao u primjeru:
òna mi dõðe brãtična;

ali se može pojaviti i u drugim kontekstima, npr.:
tõ mi je sèstrìn sîn

Eksklamativni dativ često je u upotrebi, a bilježili smo ga u zakletvama:³¹
Bðgomi pûhã dõbro, Bðgomi vèlkõ je bílo ònõ tùce pãrà, ðeçe mi nísam ni pòmislila

Dativom bez prijedloga u istraživanom govoru nailazili smo na primjere u kojima se iskazuje korist ili šteta:

dõbar nãm je za sèlo; Ênver nãm je jãde zadávõ

Ovi primjeri pokazuju da *besprijedložni dativ* u govoru Bošnjaka Albanije ima široku lepezu funkcionalnosti, obuhvativši čitav niz značenjskih ostvarenja koje nisu nepoznate ni u drugim bosanskohercegovačkim govorima.

30 Prema Baotiću (2012: 59), u govoru starosjedilaca bosanske Posavine javljaju se primjeri subjekatskog dativa koje je bilježio.

31 Palić (up. 2010: 288) ga naziva dativom zakletve, te ga ubraja u posebnu vrstu pragmatičkog dativa. Prema Paliću objekti zaklinjanja su ljudi, stvari i pojave koje se dovode u vezu sa subjektom zaklinjanja. Navodi i to da se izraz zakletve oblikovao kao poseban govorni čin "koji se u cijelosti naknadno dodaje rečenici i ima istaknutu pragmatičku funkciju".

3.3.2. Dativ s prijedlozima

3.3.2.1. Dativ s prijedlogom prema

Prikupljena građa ne nudi mnogo materijala kad je u pitanju dativ s prijedlozima. U istraživanom govoru uz dativ najčešće je pristao prijedlog *prema*.³² Konstrukcijom *prema* + dativ iskazuje se prostorni odnos u kojem je određen pravac kretanja prema pojmu koji je konkretiziran dativom:

kād krêněš prema našem sèlu; òvīm pútem ĭdēš prema žámiji; tàdā smo krénuli prema Tùrskòj; tò jùtro smo krénuli prema Hèrcegovini

Budući da je i u standardnom jeziku ovakva upotreba obična, nije neobično da je dosta postojana i u bosanskohercegovačkim govorima.³³

U istraživanom govoru zabilježili smo jedan primjer u kojem se u suodnos dovode dva različita entiteta, dva subjekta radi poređenja, pri čemu se sporadično koristi konstrukcija *prema* + dativ:

Bošńáci su dđsta stvârĭ rádĭli prema Albáncima

Naš materijal ne nudi primjere s prijedlogom *k(a)*.³⁴ Peco navodi da se prijedlog *k, ka* uz dativ rijetko upotrebljava u običnom, svakodnevnom razgovoru (Peco 2007a: 248).

Situacija na bosanskohercegovačkom prostoru je u vezi s upotrebom dativne veze s ovim prijedlogom vrlo šarolika.³⁵

32 I u standardnom jeziku dativ je padež uz koji ide malo prijedloga: "Oni su k tomu često (osobito kad dolaze u značenju koje ponavlja osnovno značenje dativa) zališni, posebno prijedlozi *k* i *prema*" (Silić i Pranjaković 2007: 220).

33 Baotić (1983: 161) bilježi potvrde upotrebe ovakve konstrukcije u ikavskošćakavskom govoru Dervente. U govoru starosjedilaca bosanske Posavine prijedlog *prema*, koji se češće javlja u formi *prama*, sa dativom označava pravac kretanja (Baotić 2012: 60). Bulić (2013: 250) navodi da u govoru tešanjско-maglajskog kraja osim uobičajenih veza s prijedlogom *prema*, javlja se i karakterističan primjer kojim se kazuje usmjerenost, a javlja se uz glagolski prilog sadašnji.

34 Bez obzira na to što se prijedlog *k(a)* može smatrati prototipskim dativnim prijedlogom, rijetko se koristi i odlikuje se "suženom upotrebom" (Palić 2010: 334).

35 Dativ s prijedlogom *k* nije čest u zapadnobosanskim ijekavskim govorima, ali da se često javlja uz dativ imenice *vrag* (up. Dešić 1976: 285–286). Baotić (1983: 161) bilježi u ikavskošćakavskom govoru Dervente konstrukciju *k* + dativ u označavanju usmjerenosti, odnosno cilja radnje i to samo kada je kao cilj označeno lice. Halilović (1996: 215) navodi da je govorima u međuriječju rijeke Neretve i Rijeke često u upotrebi konstrukcija *k* + dativ kada se želi označiti cilj prema kojem je upravljena radnja. U tuzlanskoj oblasti smjer se označava bez prijedloga *k* (Brabec 2012: 139). Baotić (2012: 160) u govoru starosjedilaca

3.4. Akuzativ

3.4.1. Akuzativ bez prijedloga

Upotreba akuzativa bez prijedloga u istraživanom govoru u potpunosti odgovara stanju zabilježenom u standardnom jeziku. I ovdje je centralno značenje besprijedložnog akuzativa objekatskog tipa:

dáli su òni mēni tū kasētu; donēsi mi vèčeru; ìmali samo àvliju nàšū; nàpravili smo nõvū kùću; òmazali tã dūvār; jã nè volim mòre; nè bi òn jèò trãvu; nè çujem mòtòr, àl ràdī, àl nè ràdī; nè pãntim ti ìme; nè smiješ pàre u žèpu dŕžati; òni nè znajū jèzik; sádimo, kòtolu, kàvade, sarànsak, jàmili vóðekã zèmlū i grádili

Primjera besprijedložnog akuzativa objekatskog tipa u našoj građi ima dosta. U odnosu na standardni jezik, razlike se uočavaju u odnosu akuzativ / genitiv u funkciji objekta, o čemu je već bilo riječi, v. t. 2.1.2.

3.4.1.1. Temporalni akuzativ

Kada pojam u akuzativu označava određeni vremenski period u kojem se vrši određena glagolska radnja, tada govorimo o temporalnom akuzativu.³⁶ Uz akuzativne vremenske jedinice i ovdje obavezno se javljaju odredbe koje se po pravilu javljaju i u standardnom jeziku.

cijēli dãn smo òstajali u bášči; jèdan dãn nè može pròći da ne nazòvem; svãki dãn ìðē ù grãt; nismo stìgli tãj dãn; trèći dãn veç sam bíla bòlē; jã ne štédim jèdnu gòdinu; kòlēmo kùrbãn za Bãjram

Kako vidimo, primjera sa temporalnim akuzativom nema mnogo, te se može konstatirati da je ova forma nešto manje u upotrebi od temporalnog genitiva koji se češće koristi. Ovakva upotreba akuzativa bilježena je i na bosanskohercegovačkom prostoru.³⁷

bosanske Posavine navodi da konstrukcija *k + dativ* najčešće se javlja u označavanju cilja i odgovara upotrebi kakva je u književnom jeziku. Bulić (2013: 250) ne bilježi upotrebu ove konstrukcije u govoru tešanjско-maglajskog kraja.

36 Vremenski akuzativ sličan je vremenskom genitivu i nerijetko zamjenjiv njime, a dolazi uz obaveznu konstrukciju pridjevske riječi i imenice (Silić i Pranjković: 2006: 223).

37 U Zmijanju je bilježen temporalni akuzativ (Petrović 1973: 140). Baotić (1983: 161) bilježi nekoliko primjera ovakve upotrebe te dodaje da je u ovom slučaju akuzativ praćen obaveznim determinatorom u funkciji vremenske odredbe. Akuzativ bez prijedloga u konstrukciji sa determinatorom može označava vrijeme i u govoru starosjedilaca bosanske Posavine (Baotić 2012: 62). U zeničkom govoru je zasvjedočen temporalni akuzativ (Arnaut 2017: 165).

3.4.2. Akuzativ s prijedlozima

Iako su u istraživanom govoru potvrđene brojne prijedložne konstrukcije s akuzativom, u nastavku će biti predstavljene one koje pokazuju određena odstupanja u odnosu na stanje u standardnom jeziku i/ili u nekim drugim bosanskohercegovačkim govorima. Kao i kod drugih padeža, i za prijedložno-padežne konstrukcije s akuzativom može se reći da u osnovi korespondiraju sa stanjem u standardnom jeziku.

3.4.2.1. Akuzativ s prijedlozima u, na

U analiziranoj građi istraživanog govora najbrojnije su veze akuzativa s prijedlozima *u* i *na*. Način na koji se upotrebljavaju odgovaraju stanju koje odgovara standardnom jeziku.

Česta upotreba prijedloga *u* uz akuzativ je u slučajevima kada je u pitanju geografski pojam kao cilj kretanja:

dôđū nām u Bòrak nā Íeto; ìdēmo u Mòstār svāķē gòdinē; ìšao sam u Zènicu; òtišao u Ítāliju; pñja dvā mjēsēca ìšli smo u Hèrcegovinu

U govoru Bošnjaka Albanije javlja se i upotreba konstrukcije *u* + akuz. umjesto *u* + lok.:

kāt se vrātio iz Kínē da se nñje zāstavio u Bèograd; òn bño bi u zátvor; pròšlē gòdinē bño sam u Sàrajevo

Ovakva upotreba nije česta u ovom govoru. Inače ovakva upotreba izrazitija je osobina zetskih govora.³⁸

U našoj građi postoje i primjeri konstrukcije *na* + akuzativ kada se pojmom u akuzativu iskazuje pomoćno sredstvo preko kojeg se ostvaruje vršenje radnje upravnog glagola:

Tárik me zòve na telēfōn; kāt ga zòvnēm na telēfōn; pokváriću mu pòsō

Mada su primjeri *na* + akuzativ češće u upotrebi uz imenicu *telefon*, istraživani govor poznaje i formu besprijedložnog instrumentala oruđa, v. t. 3.4.3.2.1.

38 Peco (1989: 101) navodi da se u svim govorima zetskog tipa potrla semantička razlika između padeža za označavanje mjesta i pravca uz glagole mirovanja.

Ima i primjera u kojima se konstrukcijom *na + akuzativ* iskazuje ciljno značenje.³⁹ Naime, takve slučajeve bilježili smo u vezi sa glagolima kretanja u slučajevima kada se za nekoga kaže da je otišao u džamiju:

İdē òn na jàciju; òtišao je na pódne

Također se konstrukcijom *na + akuzativ* iskazuje unaprijed planirana, određena mjera vremena:

dòšli nām na hèptu dánā; òtišao u İtāliju na gòdinu dánā

Upotreba konstrukcija *u + akuzativ* i *na + akuzativ* u govoru Bošnjaka Albanije pokazuje visoku frekvenciju i funkcionalnu postojanost, dok uočena odstupanja (poput upotrebe *u + akuzativ* umjesto *u + lokativ*) predstavljaju marginalne pojave koje ne narušavaju osnovni sistem funkcioniranja značenja koja se u ovom govoru ostvaruju putem akuzativa.

3.4.2.2. Akuzativ s prijedlogom za

U značenju pravca kretanja, odnosno cilja putovanja ovdje se koristi konstrukcija *za + akuzativ*:⁴⁰

i òni su bìli pòšli za Tùrsku; imō sam tòvārā za Ālbāniju; sùtra imāmo lēt za Rùsiju.

Konstrukcijom *za + akuzativ* ovdje se izriče značenje namjene:

hřka je bila dđbra, dđbela za zímē; nàpravili rúćak za póroducu; otvòrite škòlu za nāšu djècu

Ovakva upotreba često je bilježena i u drugim bosanskohercegovačkim govorima.⁴¹

Zabilježili smo nekoliko primjera u kojima se prijedložno-padežnom konstrukcijom *za + akuzativ* izriče uzročno značenje:

brīnula se za nēgovo zdrāvlē

39 Označava se tačno vrijeme nekakvog događanja, uz imenice kojima se nešto obilježava (Silić i Pranjković 2007: 226).

40 Silić i Pranjković (2007: 229) navode da se ovakva konstrukcija može koristiti za označavanje pravca kretanja, za putovanja na veće udaljenosti.

41 Izricanje namjere i cilja vezom *za + akuzativ* je uobičajeno je u govoru starosjedilaca bosanske Posavine (Baotić 1983: 69). Bulić (2013: 251) navodi ovakvu upotrebu konstrukcije *za + akuzativ* u govoru tešanjско-maglajskog kraja. U zeničkom govoru Arnaut (2017: 166) je zasvjedočio ovakvo značenje akuzativne konstrukcije s prijedlogom *za*.

Ovakvom konstrukcijom izražava se i značenje namjere ili cilja:
rádio, badíľao za život

Primjeri ovakve upotrebe konstrukcije *za + akuzativ* poznati su i u drugim bosanskohercegovačkim govorima.⁴²

Konstrukcijom *za + akuzativ* iskazuje se i mjera vremena do početka ostvarivanja radnje.⁴³

zà dvā dāna ću ti jáviti; zà godinu dānā pòlazi ù školu

Pored ovog značenja, u istraživanom govoru bilježen je i primjer upotrebe konstrukcije *za + akuzativ* pri čemu se označava vrijeme mocionog tipa:

za Bájram prāvīmo svākakve koláče

Primjer ovakve upotrebe konstrukcije *za + akuzativ* bilježio je i Baotić (2012: 68) u govoru starosjedilaca bosanske Posavine.

3.4.2.3. Akuzativ s prijedlozima *niz*, *kroz* i *uz*

Iako je primjera malo, u građi istraživanog govora imamo potvrde upotrebe sva tri prijedloga koja se inače slažu isključivo s akuzativom. Značenja odgovaraju onima u standardnom jeziku.

Konstrukcijom *niz + akuzativ* označava se usmjerenost kretanja s više tačke prema nižoj:

nīz brdo silazile đèvōjkē; iđī niz tēstu

Konstrukcijom *uz + akuzativ* označava se blizina:

uz dūvār stājō tūkā; ūs kuću nām je garāža

Konstrukcijom *kroz + akuzativ* odgovara značenje prolaska nečega u nekom prostoru:

kroz cjēľū Albāniju narédili pūt, kroz Šijak pròlazi Ērzen

42 Baotić (2012: 69) donosi primjere upotrebe ove konstrukcije u govoru starosjedilaca bosanske Posavine.

43 Raguz (1997: 175) navodi akuzativ s prijedlogom za kojom se označava vrijeme kao završnu tačku nekoga trajanja.

U našoj građi postoje i primjeri koji potvrđuju upotrebu konstrukcije *uz + akuzativ* u komitativnom značenju:

ìgralo se uz pjèsne, uz dècu smo ì mī ùčili

Komitativno značenje konstrukcije *uz + akuzativ* nije često navođeno u dijalektološkoj literaturi.⁴⁴

Primjeri iz građe potvrđuju da se i u govoru Bošnjaka Albanije očuvala standardna semantička raspodjela prijedloga *niz, uz i kroz* uz akuzativ, pri čemu su značenjski dometi ovih konstrukcija ograničeni, ali stabilni.

3.4.3. Instrumental

3.4.3.1. Instrumental bez prijedloga

Instrumental se u istraživanom govoru javlja nešto rjeđe negoli je to slučaj s drugim padežnim oblicima, a i kada se javlja značenja nisu drukčija od onih koja inače ima u standardnom jeziku. I u ovom govoru instrumental oruđa i socijativa su dvije osnovne kategorije instrumentala koje se upotrebljavaju.

Instrumental oruđa se u ovom govoru uglavnom ostvaruje u slobodnoj formi, a rjeđe u konstrukciji *s(a) + instrumental*.⁴⁵

avijónom òtišli u Rùsiju; ko da je òna znàla kàko su dòšli bròdom; òni nìsu vòzom dòšli; òni su stìgli bròdom; telefónom mi jávi; ùdri kàžè časòm ù glàvu

Prosekutivno značenje nije često, ali u našem materijalu ima primjera. Doduše, leksički je vrlo ograničeno jer se takav instrumental u ovom govoru najčešće javlja u vezi s imenicama *put* i *testa*:

glèdāj ònū tèstu; tòm tèstòm ćeš za Tìranu; tèstòm ìđi pràvo; tìm pútom ti je Ìšvè; ìđi tìm pútom

Primjeri ovakve upotrebe bilježeni su i u drugim bosanskohercegovačkim govorima.⁴⁶

44 Ovakvo značenje spominje samo Baotić (1983: 163) u ikavskočakavskom govoru u okolini Dervente.

45 Omerović navodi da: "...u gramatičkoj literaturi često se skreće pažnja na to kako se značenje sredstva obavezno izriče besprijedložnim instrumentalom, a ne instrumentalom s prijedlogom *s(a)*" (Omerović 2018: 112).

46 Dešić (1976: 290) navodi da se prosekutiv javlja bez prijedloga, ali i s prijedlogom *s*. Baotić (2012: 1970) navodi da je prosekutiv kao padež kojim se utvrđuje mjesto pređeno kretanjem jako živ u govoru starosjedilaca bosanske Posavine.

3.4.3.1.1. *Predikativni instrumental*

Iako u našoj građi nema puno primjera, može se konstatirati da je u ovom govoru još sporadično očuvan predikativni instrumental koji se konkretizira u vezi sa semikopulativnim glagolima *napraviti* i *zvati*:

nàpravili ga bùdalom; zváli nàs muhážerima

Predikativni instrumental u nekim bosanskohercegovačkim govorima koristi se i izvan veze s ovim glagolima.⁴⁷

2.4.3.1.1. *Temporalni instrumental*

Zabilježili smo i primjere instrumentala sa vremenskim značenjem:

đeca sùbotòm i nèđelòm dólazē u méjtef; repríze dâjē sùbotòm ili pétkom

Ovakva upotreba u potpunosti odgovara stanju u standardnom jeziku i predstavlja ustaljeno značenje temporalnog instrumentala. Njegova prisutnost u govoru Bošnjaka Albanije ukazuje na očuvanost funkcionalne strukture instrumentala i u iseljeničkom kontekstu.

3.4.3.2. *Instrumental s prijedlozima*

3.4.3.2.1. *Instrumental s prijedlogom sa, su*

Nešto je šire postavljeno semantičko polje instrumentala s prijedlogom *sa* ili *su*. Primarno je socijativno značenje.⁴⁸

jâ sam bïo sa Mùstafòm Gúzinom; òvê gòdinē sam išō su Fìkretom dvâ púta; sa đēverom smo išli u Hèrcegovinu; rádio su bábòm svòjim; viđet ću sa sînom

47 Šimundić (1971: 191) konstatira da je u govoru Imotske krajine i Bekije instrumental očuvan i izvan veze sa ovim glagolima. Prema Petroviću (1973: 145), u govoru Zmijanja također je bilježen. Predikativni instrumental zasvjedočen je i u govoru starosjedilaca bosanske Posavine (Baotić 2012: 71). Brabec (2012: 140) navodi primjer predikativnog instrumentala u govoru tuzlanske oblasti. Bulić (2013: 252) bilježi predikativni instrumental u označavanju životnog doba ljudi: *kad je bila curom*. Instrumental kao dio predikatske sintagme čest je i u zeničkom govoru (Arnaut 2017: 166).

48 Ivić M. (1954: 159) pod konstrukcijama ovoga tipa označava tzv. "odnos zajednice" dvaju pojmova u trenutku vršenja akcije, pri čemu taj "odnos zajednice" nije i odnos jedinstvene cjeline budući da pojmovi sjedinjeni tim odnosom zadržavaju izvjesnu samostalnost u odnosu na funkcije koje vrše (Ivić 1954: 159).

I u govoru istočne Hercegovina Peco (2007a: 249) konstatira da socijativna značenja redovno imaju prijedlog, što možemo i mi konstatirati za istraživani govor.

Sporadično smo zabilježili i instrumental oruđa realiziran u konstrukciji s prijedlogom s:

s lòpatama badiłamo zèmlŭ; zalívaju cvijéce s hládnòm vòdòm

Peco (2007a: 249) navodi da je u govoru istočne i centralne Hercegovine prevladala konstrukcija instrumentala u funkciji socijativa, te da se i uz instrumental oruđa često javlja upotreba prijedloga *s(a)*. Realizacija instrumentalne veze sa prijedlogom *s* kada označava sredstvo dosta je česta i u drugim bosanskohercegovačkim govorima.⁴⁹

Socijativna funkcija izražena je i kroz pojam u instrumentalu koji u odnosu cjeline stoji kao njegov sastavni dio:

čèrviš se od bràšna grádi, pa sa sarànsakom; pràvili kàlu su kòtolòm

Ovakva upotreba u potpunosti odgovara funkcionalnoj vrijednosti instrumentala u standardnom jeziku, a primjeri iz naše građe potvrđuju očuvanost ovog značenja i u govoru Bošnjaka Albanije.

3.4.3.2.2. Instrumental s prijedlogom za

Konstrukcija *za* + instrumental ovdje se javlja kao ciljna odredba glagolima koji označavaju kretanje, pri čemu se određuje cilj radnje⁵⁰:

49 U govoru Imotske krajine i Bekije Šimundić (1971: 191) bilježi primjere ovakve upotrebe. Petrović (1973: 145) bilježi primjere ovakve upotrebe u govoru Zmijanja. Dešić (1976: 289) donosi potvrde ovakve upotrebe i u zapadnobosanskim ijekavskim govorima. Instrumental sredstva čuje se s prijedlogom *s* i u Tuholju (Halilović 1990: 338). Instrumental sredstva javlja se s prijedlogom *s* i u međuriječju rijeke Neretve i Rijeke dubrovačke, što potvrđuje Halilović (1996: 216). Sličnu upotrebu bilježi i Brabec (2012: 140) u govoru tuzlanske oblasti. Baotić (2012: 71–72) navodi primjere upotrebe instrumentala s prijedlogom *sa* za označavanje sredstva u govoru starosjedilaca bosanske Posavine. Bulić (2013: 253) verificira postojanje ovakvog značenja u govoru tešanjско-maglajskog kraja. Arnaut (2017: 166) konstatira da je instrumental oruđa sa socijativnim prijedlogom *s(a)* rijedak u upotrebi, ali navodi dva primjera koja je zabilježio u zeničkom govoru.

50 Omerović (2018:144): “Ostvarujesesrazličitimintransitivnimglagolimakretanja-*ići, otići, doći, izići, odlaziti, dolaziti, putovati, hitjeti, trčati, juriti, skočiti, skakutati* i sl., kojima se obilježava ciljna akcija, dok se instrumentalnim referentom, često kodiranim leksemom posao, iskazuje cilj radi kojeg se poduzima takva akcija.”

kréni za mòjòm màkiñòm; òtišō je i òn za svòjīm bràtom

Ovakvo značenje konstrukcije rijetko je izdvajano kao posebna kategorija u dijalektološkoj literaturi o bosanskohercegovačkim govorima.⁵¹

3.4.3.2.3. Instrumental s prijedlogom nad i pod

U ispitivanom govoru sačuvani su ovi prijedlozi uz instrumental, s tim da je frekventnija upotreba prijedloga *pod*, pa tako i broj primjera preteže u korist ovog prijedloga. Kao i u standardnom jeziku konstrukcijom *pod* + instrumental označava se tipično mjesno značenje, pri čemu znači da se neko ili nešto nalazi u prostoru s donje strane nekog pojma ili negdje niže u odnosu na dati pojam:

imali smo zěmlŭ pòd onīm bŕdom, pot cáblom bílo jàbuka

U građi je proinađen i primjer u kojem se konstrukcijom *pod* + instrumental izražava stanje u kojem se pojmom u instrumentalu izražava okolnost kojom je obuhvaćen drugi pojam zbog čega nije moguć pristup tom pojmu:

ñiŕve su bíle pot vòdòm

Kad je u pitanju konstrukcija *nad* + instrumental, ovdje ističem primjer u kojem se na ovaj način izražava hijerarhijski odnos:⁵²

Ėnver je imō vlàs nat svîm

Kako pokazuju navedeni primjeri, u ispitivanom govoru potvrđena je upotreba prijedloga *pod* i *nad* uz instrumental, što također odgovara njihovim funkcionalnim vrijednostima u standardnom jeziku.

51 Baotić (2012: 74) je konstatira u govoru starosjedilaca bosanske Posavine, pri čemu ističe da se javlja samo kao dopuna glagolu *ići*.

52 Omerović (2018: 159) navodi: “Instrumental s prijedlogom *nad(a)* prilično je frekventan u ulozi gramatičko-semantičke dopune tzv. glagolima “upravljanja”. Naime, u konstrukcijama ovog tipa IR potpuni je pacijens glagolskoga procesa, a agens, obilježen semantičkim sadržajem “dominacije”, kontrolor ili posjednik takvog entiteta.

3.5. Lokativ

Korištenje ovog padeža kako u standardnom jeziku, tako i u ovom govoru uvjetovano je obaveznom vezom prijedloga s oblikom datim u lokativu,⁵³ za razliku od ostalih padeža koji se mogu javiti i bez prijedloga.

3.5.1. Lokativ s prijedlozima

3.5.1.1. Lokativ s prijedlogom u

Prijedlogom *u* uz lokativ, u ovom govoru najčešće se obilježava se mjesno, prostorno značenje.⁵⁴ Primjeri su mnogobrojni, a kao potvrdu navodimo samo manji dio:

*méla sam mlijéko u stáfu; mí smo sàt u nõvõj kùci; nõkolko dánā je bïo u bólnici;
pïta se pèche u sàču; ràsla bi náka tráva u mòčvari; u drügõj sðbi nám je bráčni
krèvet*

U našem materijalu ima i primjera s konstrukcijom *u + lokativ* u značenju mjesne odredbe:

rádili smo u koperatívi⁵⁵, rádili smo u ñivama

Ovdje se našlo nekoliko primjera konstrukcije *u + lokativ* kojom se izražava načinsko značenje koje je nastalo kroz osnovno mjesno značenje:

kàhvu dõnese u vèlkõj žèvzi; pa je pïjemo, u bakráču se grïjala vòda

Pojam u lokativu (*u vèlkõj žèvzi, u bakráču*) ne označava samo mjesto gdje se nešto nalazi, nego sredstvo ili način na koji se radnja vrši (*donosi se u džezvi, grije se u bakraču*). Ovi primjeri pokazuju da je konstrukcija *u + lokativ* u govoru Bošnjaka Albanije očuvana i frekventna konstrukcija, čija se osnovna funkcija ostvaruje u označavanju mjesnog značenja, ali se sekundarno može razviti i načinsko značenje u pojedinim kontekstima. Takva upotreba u potpunosti je u skladu sa značenjskim vrijednostima lokativa u standardnom jeziku, što ukazuje na postojanje mogućnosti ovog padeža i njegovih značenja i u iseljeničkom govoru.

53 Lokativ ovisi o prijedlozima *na, o, po, pri, prema, u* i odgovara na pitanja o (po, prema itd.) kom(u)? o (po, prema itd.) čem(u)? Lokativ je prvenstveno padež mjesta (u Parizu, na svijetu, u sebi)" Težak i Babić (2003: 298); Živković et al. (1963: 336–338).

54 Lokativ je, kako i njegov sam naziv sam sobom kaže, padež mjesta (Stevanović 1986 II: 488).

55 Leksema *koperativa* koristi se u značenju neke kolektivne organizacije, odnosno firme.

3.5.1.2. Lokativ s prijedlogom na

U istraživanom govoru i ovim se prijedlogom, kao što je to slučaj i s prijedlogom *u*, konkretizira mjesno značenje. Ovaj prijedlog kada se javi uz lokativ ima funkciju mjesne odredbe:

imali smo rézu na vrátima; pijemo kàhvu na pijaci; pròstrū se hàsure, pa se na zèmlī spāvā

3.5.1.3. Lokativ s prijedlogom po

U odnosu na standardni jezik, ovdje se izdvaja konstrukcija *po* + lokativ sa distributivnim značenjem:

bílo po mòjōj básći; néću da spāvāš po hòtelu; òmladina sād ìdē po grādu; rāzbacāno svè pò sobi

Distributivno značenje konstrukcije *po* + lokativ poznato je i u drugim bosanskohercegovačkim govorima.⁵⁶

U građi istraživanog govora zabilježen je i primjer u kojem se konstrukcijom *po* + lokativ izražava kriterij na osnovu kojeg se kvalificira ili odmjerava vršenje radnje, što radnji daje nijansu načinskog značenja:

pòznō bi ga pò bratu; rádimo po nāšim stārīm òbičājima; ùpāntili smo ga po dobròti; život se òdvījā po zākōnima

U prikazanim primjerima potvrđena je upotreba prijedložnih konstrukcija *po* + lokativ na osnovu čega se može konstatirati funkcionalnu očuvanost u govoru Bošnjaka Albanije. Konstrukcija *po* + lokativ najčešće se koristi u distributivnom značenju, dok se rjeđe javlja sa načinskim značenjem.

3.5.1.4. Lokativ s prijedlogom pri

U prikupljenoj građi našli smo svega dva primjera s prijedložno-padežnom konstrukcijom *pri* + lokativ. Tako u jednom primjeru bilježimo načinsko značenje:

òna ùči jèzik pri televíziji

56 Baotić (1983: 166) bilježi ovakvo značenje u ikavskošćakavskom govoru u okolini Dervente. Bulić (2013: 253) navodi primjere upotrebe lokativne konstrukcije s prijedlogom *po* u govoru tešanjско-maglajskog kraja.

U drugom primjeru lokativ je iskorišten kako bi se označilo mjesto na kojem je smješten neki pojam koji je u neposrednoj blizini:⁵⁷

tû stòji, da je pri rúci

U prikazanim primjerima, iako nisu mnogobrojni potvrđena je upotreba prijedložnih konstrukcija *po + lokativ* i *pri + lokativ*, pri čemu obje pokazuju funkcionalnu očuvanost u govoru Bošnjaka Albanije, što je signal da su ova značenja, iako frekvencijom vrlo rijetka, i dalje svoju prisutna u istraživanom govoru.

4. Zaključak

Na osnovu prikupljene građe i provedene sintaksičke analize padežnih oblika može se zaključiti da ispitivani idiom, u pogledu svojih sintaksičkih osobina, pokazuje minimalna odstupanja ne samo u odnosu na standardni jezik, već i u odnosu na dijalekatske tipove Bosna i Hercegovina, što je u skladu s dosadašnjim zapažanjima o sintaksičkoj upotrebi padeža u bosanskohercegovačkim govorima. Ipak, unutar tog stabilnog sistema zabilježeni su i pojedini specifični oblici i konstrukcije koje se mogu smatrati osobenostima ovog govornog idioma. Analizirana građa pokazuje da se posesivno značenje u ovom govoru ne ostvaruje primarno besprijedložnim genitivom, već se u znatno većoj mjeri koristi posesivni pridjev, koji se pokazuje kao konkurentniji oblik u odnosu na besprijedložni genitiv i na prijedložno-padežnu konstrukciju *od + genitiv*. Kao izrazito specifičnu osobinu izdvajamo i učestalu upotrebu konstrukcije *kraj + genitiv*, koja se u ovom govoru javlja kao konkurentna konstrukciji *kod + genitiv*. Dalje, dativ cilja u ispitivanom govoru gotovo je potisnut, a njegovo značenje se češće ostvaruje upravo konstrukcijom *kod + genitiv*. Upotreba akuzativa u svojoj centralnoj funkciji ima objekatsko značenje, dok građa pokazuje i određene specifičnosti u vezi s instrumentalom, koji se koristi u šire postavljenom semantičkom polju, naročito u kombinaciji s prijedlogom *sa / su*, gdje pored socijativnog značenja sporadično obuhvata i kategoriju oruđa. Upotreba lokativa u govoru Bošnjaka Albanije stabilna i funkcionalno očuvana, pri čemu pokazuje visoku frekvenciju u konstrukcijama s prijedlozima *u, na, po i pri*. Osnovna

57 Silić i Pranjković (2007: 233) navode da lokativom s prijedlogom *pri* se označava “predmet koji se nalazi ili radnja koja se odvija u neposrednoj blizini drugog predmeta”. Prijedlog *pri* podrazumijeva neposrednu blizinu predmeta među kojima se njim označava odnos (Stevanović 1986 II: 520).

i najučestalija funkcija lokativa jeste mjesno značenje, dok se u manjoj mjeri javlja i načinsko značenje.

Sveukupno posmatrano, svi padeži i njihova značenja u ovom govoru pokazuju visok stepen podudarnosti sa standardnim jezikom i drugim bosanskohercegovačkim govorima, što upućuje na njihovu stabilnost i očuvanost u iseljeničkom kontekstu.

THE SYNTAX OF GRAMMATICAL CASES IN THE SPEECH OF THE BOSNIAKS OF ALBANIA

SUMMARY

The syntax of grammatical cases is a highly important yet often insufficiently explored segment within dialectological studies, as dialectology has traditionally been regarded as a linguistic discipline primarily focused on the phonetic-phonological, morphological, and lexical features of speech. For the purposes of this paper, we examined and analyzed the typical functions and meanings of case forms in the speech of the Bosniaks of Albania, who left their native Herzegovina region more than 150 years ago and settled in the villages of Borak and Kodžas near Durrës. This paper presents an analysis of the syntactic use of cases in the speech of the Bosniaks of Albania, which represents an enclave of the East Herzegovinian dialect, surrounded on all sides by the Albanian language. The aim of the paper is to describe the basic syntactic structure of the case system in this speech, highlighting its dialectal specificities as manifested in everyday usage. The documented state of this speech variety will be compared to the standard language, as well as to previous syntactic studies of case-related phenomena in Bosnian-Herzegovinian speech types, thus providing insight into the high degree of convergence between this diaspora variety and both the standard language and other Bosnian-Herzegovinian varieties. Consequently, this paper offers an overview of the functioning and meaning of cases used to express spatial, temporal, and other relations, as well as the potential for such meanings to be realized through various case or prepositional-case constructions.

Keywords: Bosniaks, Albania, East Herzegovinian dialect, syntax, grammatical cases, case construction, prepositional-case construction

Literatura

- Arnaut, Muhamed (2017). "Govor zeničkih muslimana starosjedilaca". *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, knj. XI, Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik. Sarajevo, str. 11–291.
- Baotić, Josip (1983). "Ikavskošćakavski govor u okolini Dervente". – u: *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*. knj. IV. Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik. Sarajevo. str. 7–208.
- Baotić, Josip (2012). "Sintaksa padeža u govoru starosjedilaca bosanske Posavine". *Približavanje jeziku ili približavanje jezika*. Slavistički komitet, Biblioteka Bosnistika, Posebna izdanja, knj. 11, Sarajevo, str. 40–80.
- Baotić, Josip (2012). "Iz sintakse bosanskohercegovačkih govora", *Približavanje jeziku ili približavanje jezika*. Slavistički komitet, Biblioteka Bosnistika, Posebna izdanja, knj. 11, Sarajevo, str. 166–214.
- Baotić, Josip (1985). "Govori sjeverne i sjeveroistočne Bosne – iz sintakse". *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, knj. IV, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik, knj. V, Sarajevo, str. 337–372.
- Brabec, Ivan; Hraste, Mate; Živković, Sreten (1963). *Gramatika hrvatskosrpskog jezika*. Izdanje 5, Školska knjiga, Zagreb.
- Brabec, Ivan (2012). "Govor Tuzle i okolice". *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, knj. X, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo, str. 51–241.
- Bulić, Refik (2013), *Ekavsko-jekavski govori tešanjско-maglajskog kraja*, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj.
- Bulić, Refik (2014). *Arhaičniji govori u gornjem toku Spreče – živinički kraj*. Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli, Tuzla.
- Dešić, Milorad (1976). "Zapadnobosanski ijekavski govori". *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XXI, Institut za srpskohrvatski jezik, Beograd, str. 1–317.
- Halilović, Senahid (1990). "Govor Muslimana Tuholja (okolina Kladnja)". *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, knj. VI, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo, str. 249–356.
- Halilović, Senahid (1996). "Govorni tipovi u međuriječju Neretve i Rijeke dubrovačke". *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, knj. 7, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo.
- Ivić, Milka (1954). "Uzročne konstrukcije s predlogom *zbog, od*, iz u savremenom književnom jeziku. *Naš jezik*, Beograd. n.s., knj. 5, sv. 5–6: str. 186–194.
- Jahić, Dževad; Halilović, Senahid; Palić, Ismail (2000). *Gramatika bosanskoga jezika*. Dom štampe, Zenica.

- Karavdić, Zenaida (2019). "Slavenski genitiv u bosanskohercegovačkim govorima". *Bosanskohercegovački slavistički kongres II*, Zbornik radova, knjiga 2, Slavistički komitet, Sarajevo 2019, str. 455–467.
- Maretić, Tomo (1963). *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. treće izdanje, Matica hrvatska, Zagreb.
- Omerović, Mirela (2018). *Instrumental s prijedlozima u bosanskom jeziku*. Radovi, knj. XXII,b Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
- Peco, Asim (2007a). *Govori istočne i centralne Hercegovine*. Izabrana djela 1–6, knj. 1, Bosansko filološko društvo – Akademija nauka i umjetnosti BiH – Bemust, Sarajevo.
- Petrović, Dragoljub (1973). *O govoru Zmijanja*. Matica srpska, Novi Sad.
- Palić, Ismail (2010). *Dativ u bosanskome jeziku*, Naučna biblioteka Slovo, knj. 3, Bookline, Sarajevo.
- Palić, Ismail (2016). *Genitiv, prostor i prostorne slike (leksikon prijedloga)*. Bosansko filološko društvo, Sarajevo.
- Peco, Asim (1989). *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*. Naučna knjiga, Beograd.
- Pranjковиć, Ivo (2001). "Vremenski prijedlozi u hrvatskome jeziku". *Fluminensia*, god. 6, br. 1–2, Odsjek za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Rijeci, Rijeka, str. 63–69.
- Radovanović, Milorad (1977). "Imenica u funkciji kondenzatora". *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XX/1: 63–144; i XX/2, str. 81–160.
- Raguž, Dragutin (1997). *Praktična hrvatska gramatika*. Medicinska naklada, Zagreb.
- Stevanović, Mihajlo (1986). *Savremeni srpskohrvatski jezik*. knjiga II, četvrto izdanje, Naučna knjiga, Beograd.
- Silić, Josip i Pranjковиć, Ivo (2007). *Gramatika hrvatskoga jezika*. Školska knjiga, Zagreb.
- Šimundić, Mate (1971). *Govor Imotske krajine i Bekije*. knj. 26, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odjeljenje društvenih nauka, Sarajevo.
- Težak, Stjepko i Stjepan Babić (2003). *Gramatika hrvatskoga jezika. priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, Školska knjiga, Zagreb.
- Vuković, Jovan (1964). "Govorne osobine stanovništva Žepe". *Glasnik Zemaljskoga muzeja BiH*, Etnologija, Sarajevo, str. 45–62.